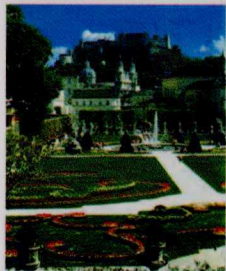
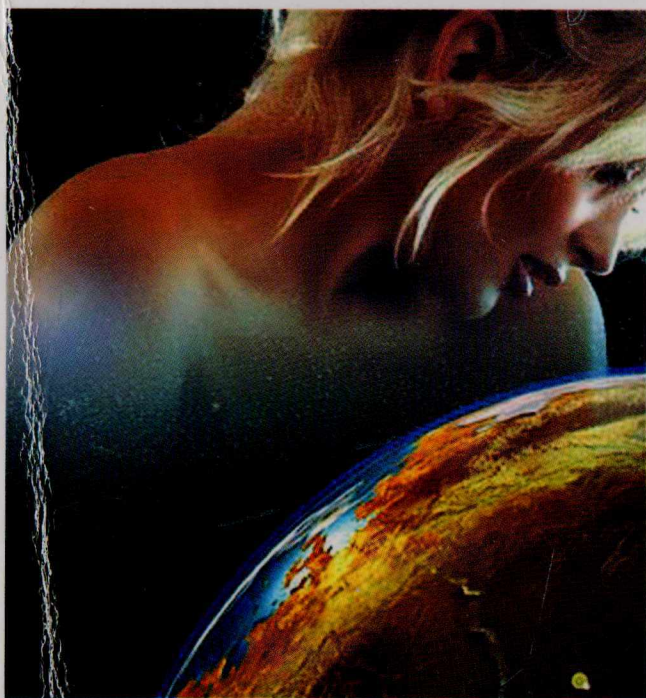

316.42(082)

С69

Соціальні технології

**Актуальні проблеми
теорії та практики**

Випуск 45

справу poziomu konsumpcji. Takie kierowanie płacy jest oderwane od logiki tworzenia dochodu narodowego i oznacza patologię opłacania pracy.

Motywowanie musi być ściśle związane z procesem gospodarowania. Musi być traktowane jako czynnik dynamizujący postęp gospodarczy i jako rezultat tego postępu. Maksymalną mobilizację ludzkich sił, uzdolnień i energii może zapewnić jedynie motywacja ustawiona pozytywnie, skądinąd, pobudzana zarówno przez instrumentalne, jak i autoteliczne wartości pracy. Tylko w takich warunkach może się wykształcić i utrwalić silna motywacja do lepszej pracy.

Styl zarządzania w przyszłości musi się więc charakteryzować aktywnym podejściem do motywacji, bardziej dostosowanym do systemów wartości i oczekiwań pracowników, mających też wyższe aspiracje i wymagania. Motywacja powinna więc odegrać większą rolę jako siła napędowa ludzkich działań i katalizator postępów.

УДК 316.334.2

ГРАБОВЕЦЬ І.В., БАЛАНУЦЕВА Н.В.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ В ПЕРІОД СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

У статті проаналізовано різноманітні підходи до поняття "якість життя" та здійснено спробу обґрунтувати необхідність чітко визначеного смислового наповнення категорії в сучасний час соціально-економічних перетворень.

Ключові слова: якість життя, життєві цінності, споживач, життєві блага.

Authors of articles analyzes the different scientific approaches to understanding the quality of life and attempt to justify a clear semantic content categories in modern time socio-economic transformation.

Key words: quality of life, life values, customer, life goods.

Актуальність. В умовах радикальних соціально-економічних перетворень розв'язання проблеми підвищення рівня життя населення стає одним з основних завдань зміцнення української держави. Соціально-економічні реформи років незалежності призвели до кардинальних перетворень соціальної структури українського суспільства, глибокого падіння рівня життя основної маси українців. Оскільки кінцевою метою соціально-економічного розвитку країни та її регіонів є забезпечення благоустрою населення, то у зв'язку із цим постає питання щодо показників його оцінювання. Учені багатьох країн тривалий час ведуть пошук тих показників, які б найбільш повно відображали реальний соціально-економічний стан суспільства. До таких, найбільш узагальнених, належить показник "якість життя населення".

Теоретичне осмислення соціальних аспектів проблеми якості життя в сучасних умовах має принципове значення для розробки заходів державного регулювання соціальних процесів, які повинні бути націлені на підвищення рівня життя населення. Це зумовлює актуальність розробки нових підходів до аналізу та регулювання якості життя різних соціальних груп у регіонах України та пошуку шляхів стабілізації соціальних відносин у сучасних умовах.

Отже, **метою** нашого дослідження є соціологічне обґрунтування категорії “якість життя” та її значення для виявлення ефективності соціально-економічних реформ у суспільстві. Досягнення мети зумовило постановку й вирішення таких взаємопов’язаних **завдань**: аналіз наукових підходів до дослідження якості життя, що сформувався в науці на цей час; визначення основних рис якості життя як соціологічної категорії.

Поняття “якість життя” (quality of life або subjective well-being) вперше з’являється у другій половині 50-х рр. у США тоді, коли стало очевидним, що категорія “рівень життя” не відображає всебічно благоустрою населення [1, с. 22].

Суттєве значення для становлення теорії та практики категорії “якість життя”, а саме побудови системи показників “якості життя” й оцінки рівня життя населення країни, мають праці А. Баришевої, В. Бобкова, Г. Белякової, І. Бестужева-Лади, Дж. Гелбрейта, Є. Головахи, В. Майєра, П. Мстиславського, Н. Римашевської, А. Ревайкіна, В. Рутгайзера, Г. Саркіяна, С. Струмліна, Б. Сухарєвського. Методологічні засади аналізу якості життя та чинників, що її визначають, закладені в працях К. Маркса, А. Сміта, Дж. Рікардо, Д. Кейнса та ін. [2, с. 10]. Спочатку якість життя пов’язували в основному з питаннями охорони навколишнього середовища, здоров’я, оновлення міст. Згодом цю проблему стали розглядати під кутом зору забезпечення життєздатності суспільства та трактувати як складову певного футурологічного ідеалу, якого людство повинно досягнути в найближчому майбутньому, як перехід до наступного етапу розвитку цивілізації з новими відносинами між людьми, у яких на перший план виходять не гроші, а гармонія соціальних та культурних цінностей [3].

Вперше поняття “якість життя” досліджував відомий американський економіст Дж. Гелбрейт, що визначав його як сукупність благ, які можуть бути надані споживачу.

Німецький учений І. Штеффен під “якістю життя” розумів управління економікою в інтересах більшості населення. Француз Ж. Гарден вказує на конкретні складові “якості життя”, тобто мається на увазі достатній для кожного рівень матеріальних благ, зайнятості, житлових

умов та умов праці, транспорту й благоустрій навколишнього середовища. Ж. Гарден не обмежується лише матеріальними чинниками, він вважає, що категорія “якості життя” повинна також враховувати й духовний стан нації та, по можливості, відображати його зростання чи спад.

Образну характеристику поняття “якість життя” дав аргентинський філософ М. Бунге: “якість повітря, яким дихають люди, і вода, яку вони п’ють, вартість та якість їжі, яку вони їдять, розмір і кількість їх житла, задоволення, яке вони отримують від сімейного життя та роботи, ступінь їх участі у справах суспільства, ступінь безпеки на роботі й вулиці, кількість книг, які вони читають, театральні постанови, які вони відвідують, – усі ці якості, разом узяті, в принципі є показниками якості життя” [4].

Відповідно до визначення вільної мережної енциклопедії “Вікіпедії”, “якість життя” – це показник загального благополуччя людини, який є більш широким, ніж просто матеріальна забезпеченість. Якість життя може залежати, наприклад, від стану здоров’я, змісту розв’язуваних проблем, свободи від стресів та надмірної заклопотаності, організованості дозвілля, рівня освіти, доступу до культурної спадщини [5].

ВООЗ дає дещо інше визначення якості життя (1999): “якість життя – це ступінь сприйняття окремими людьми або групами людей того, що їх потреби задовольняються, а необхідні для досягнення благополуччя та самореалізації можливості надаються” [6]. Із цього визначення випливає, що сутність якості життя має переважно соціально-психологічну природу. При цьому суть “якості” полягає в оцінці людиною власної задоволеності різними аспектами свого життя, що пов’язані з рівнем її запитів.

Автор ряду ґрунтовних досліджень категорії “якість життя” Ю. Крупнов дає таке її визначення: “це (англ. – quality of life, скор. – QOL; нім. – Lebensqualität, скор. LQ) категорія, за допомогою якої характеризують суттєві обставини життя населення, що визначають ступінь гідності та свободи особистості кожної людини” [7].

Фахівцями ВНДІТЕ (Всеросійського науково-дослідницького інституту технічної естетики) пропонується таке визначення досліджуваного поняття: “Якість життя – це сукупність життєвих цінностей, що характеризують види діяльності, структуру потреб та умови існування людини (груп населення, суспільства), задоволеність людей життям, соціальними відносинами та навколишнім середовищем. Можна вважати, що якість життя є комплексом характеристик життєдіяльності індивіда (групи людей чи населення в цілому), що зумовлюють її оптимальний перебіг у конкретний час, у певних умовах і місці та забезпечують адек-

ватність його (життя) параметрів основним видам діяльності та потреб людини (біологічним, матеріальним, духовним тощо)” [8]. Автори цих слів доводять, що якість життя має дві сторони – об’єктивну та суб’єктивну (психологічну). До об’єктивної належать системи різноманітних нормативних та статистичних параметрів, які дають змогу об’єктивно робити висновки про те, наскільки в суспільстві задовольняються потреби та інтереси людей. Суб’єктивна сторона вказує на те, як потреби та інтереси конкретних осіб відбиваються у їх власних відчуттях, думках, оцінках.

О. Васильєв визначає якість життя як “сукупність характеристик життєвого циклу людини, що належать до її здатності задовольняти встановлені та передбачені фізичні й духовні потреби” [9]. На думку названого автора, критерієм об’єктивної оцінки якості життя є науково обґрунтовані нормативи потреб людей, за співвідношенням з якими можна об’єктивно говорити про ступінь їх задоволеності. З іншого боку, потреби людей індивідуальні, і ступінь їх задоволення можуть оцінити тільки самі суб’єкти. Вони не фіксуються будь-якими статистичними величинами і практично існують лише у свідомості людей та, відповідно, в їх особистих думках і оцінках. Таким чином, можна говорити про те, що якість життя виступає у двох формах: як ступінь задоволення науково обґрунтованих потреб та інтересів і як задоволеність якістю життя самих людей.

Існують й інші визначення, згідно з якими “якість життя” – це суб’єктивний показник задоволення людських потреб, ступінь комфортності людини як усередині самої себе, так і в межах свого соціуму. Переважно це думка авторів, що аналізують життєві умови громадян з розвинутою ринковою економікою (Е. Мішан, Д. Рурк, Н. Далкі та ін.), тому вони визначають якість життя як сукупність умов, від яких залежить комфортність життя. Під комфортністю розуміють задоволення людських потреб відповідно не до необхідності, а до побажань людини. Узагальнюючи цей підхід, можна сказати, що якість життя (quality of life) включає в себе рівень життя (standard of living, living level), як ми його уявляємо, плюс життєві умови, що дають змогу людині жити комфортно.

У США, Німеччині, Великобританії, Франції, Італії та інших країнах Заходу останніми роками були розгорнуті дискусії з приводу визначення поняття “якість життя”, його змісту, розробки критеріїв й визначення умов для практичної реалізації в системі управління економікою країни. Це пов’язано з тим, що успіхи науково-технічного розвитку та достатньо високі темпи економічного зростання в ряді країн супроводжуються негативними наслідками, що ведуть до значного погіршення

стану навколишнього середовища (води, повітря, продуктів харчування тощо), зростання до небезпечних меж шумів та психологічних навантажень, перетворення великих міст на місця, непридатні для проживання [10].

Сучасні трактування та визначення поняття “якість життя” неоднозначні та, незважаючи на зацікавленість цією проблемою зарубіжних науковців, залишаються дискусійними. Сдні автори дотримуються думки щодо необхідності лише доповнити виробництво та споживання товарів не настільки меркантильними й більш зверненими до людської особистості цілями, спрямованими, насамперед, на зниження напруження життєвого ритму, зменшення рівня стресових ситуацій, поліпшення екологічного середовища [11]. Інші вважають, що саме поняття якості життя використовується не щодо всього суспільства, а лише до незначної його частини, здатної піднятися над примітивною споживацькою масою [12]. Треті пов’язують якість життя з відмовою від сучасних потреб, насамперед, тих із них, що стосуються споживання матеріальних благ; з обмеженням економічного зростання, яке до цього часу збільшувало валове споживання в розвинутих країнах. Головне, на чому необхідно сконцентрувати увагу і з чим, власне, і пов’язана якість життя, – не лише володіти речами, але й отримати доступ до благ культури, розвитку людської особистості, можливості здобуття освіти, руху вгору соціальною драбиною, участі у вирішенні соціальних питань, забезпечення у старості, задоволеності працею тощо [13].

Узагальнюючи все вищезазначене, можна зробити висновок про те, що на сьогодні в соціології склалося широке й вузьке розуміння поняття “якість життя”. У широкому тлумаченні під “якістю життя” розуміють задоволеність населення власним життям з погляду різноманітних потреб та інтересів. Це поняття охоплює: характеристики та індикатори якості життя як економічної категорії, умови праці та відпочинку, житлові умови, соціальну забезпеченість та гарантії, охорону правопорядку, забезпечення прав особистості, природнокліматичні умови, показники збереження навколишнього середовища та суб’єктивні відчуття спокою, комфортності, стабільності.

У вузькому розумінні “якість життя” охоплює лише економічні характеристики: дохід – вартість життя – споживання.

Грунтуючись на наведених визначеннях якості життя, ми вважаємо, що досліджуване поняття найчастіше виступає як відносне та залежить від ідеології, що домінує в суспільстві. Та ідеологія не існує сама по собі, її носіями є особистості та соціальні групи, які, переважаючи над іншими, стаючи референтними, орієнтують на власні уявлення систему соціальних відносин й модель суспільства в цілому.

Отже, якість життя – це сукупність умов людського існування, що забезпечують отримання необхідних життєвих благ, матеріального багатства та духовних цінностей.

Незважаючи на розмаїття визначень і підходів, теоретична розробка категорії “якість життя” і досі залишається на недостатньому рівні. Така ситуація не може не насторожувати, адже політики все частіше вживають термін “якість життя” у своїх передвиборних програмах. Це зрозуміло, оскільки кінцевою метою будь-яких реформ є покращення життя людей у цілому. Однак, не наповнене змістом, це поняття ризикує, з одного боку, перетворитися на просто модний термін, а з іншого – спровокувати появу так званих “семантичних ножиць”, коли, використовуючи одне й те саме поняття, співрозмовники фактично говорять про різні речі. Тому, на наш погляд, необхідно проблематизувати поняття “якість життя” як науковий концепт, тобто дати терміну чітку дефініцію і створити інструментарій для його оцінювання.

Література

1. Генкин Б.М. Экономика и социология труда : учебник / Б.М. Генкин. – 3-е изд., доп. – М. : НОРМА, 2001. – 448 с.
2. Майер В.Ф. Планирование социального развития и повышение уровня жизни народа / В.Ф. Майер – М. : Изд-во МГУ, 1988. – 241 с.
3. Абрамов Р. Похищение будущего, или “Футурошок” А. Тоффлера / Р. Абрамов // Социальная реальность. – 2006. – №12. – С. 83–90.
4. Бунге М. Причинность. Место принципа причинности в современной науке / М. Бунге. – М. : Изд-во Иностранной Литературы, 1962. – С.12.
5. Вікіпедія “Якість життя” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ru.wikipedia.org/wiki/Качество_жизни.
6. Кузнецова Е.В. Индекс развития человеческого потенциала и другие показатели социально-экономического развития России и отдельных зарубежных стран / Е.В. Кузнецова, Е.Д. Дмитриева // Вопросы статистики. – 2000. – № 3. – С. 14–18.
7. Крупнов Ю. Создадим новый центр мирового развития [Електронний ресурс]. Режим доступу / Ю. Крупнов. – http://kgroupnov.ru/5/42_1.shtml.
8. Качество жизни: сущность, оценка, стратегия формирования. – М. : ВНИИТЭ, 2000. – 301 с.
9. Васильев А.Л. Россия в XXI. Качество жизни и стандартизация / А.Л. Васильев. – М. : РИА “Стандарты и качество”, 2003. – 440 с.
10. Горелов Н.А. Политика доходов и качество жизни населения / Н.А. Погорелов. – СПб. : Питер, 2003. – 653 с.
11. Франкл В. Человек в поисках смысла : сборник / В. Франкл. – М. : Прогресс, 1990 – 368 с.
12. Тодоров А. Качество жизни: критический анализ буржуазных концепций / А. Тодоров; под ред С.И. Попова. – М. : Прогресс, 1980. – С. 94–95.
13. Рейземаа Я.В. Качество жизни и общественное благо / Я.В. Рейземаа // Образ жизни в условиях перестройки (Динамика, тенденции, противоречия) / отв. ред. А.А. Возьмитель. – М. : ИС РАН, 1992. – С. 84.